

מנחה טהורה

על סדר טהרות

הרב דניאל וולף

ישיבת הר עציון

אלון שבות

תשס"ט

“עֵטְרַת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתַפְאֶרֶת בְּנִים אֲבוֹתָם”

ספר זה מוקדש לזכר דוב בן מרדכי ורבקה רובנשטיין ז"ל
Dedicated in memory of Bill Rubinstein z"l by his
grandchildren and great-grandchildren.

ספר זה מוקדש לזכר משה דייקמן ז"ל
Dedicated in memory of Moses Dyckman z"l

עריכה: יעקב קארפ, שלמה צוקר, בן ציון למפל

הגהה: יונתן אוריק, בנימין אפלבוים, גלעד בארי, אוריעקבירן, רע גולן, אבינועם וינברג,
אלחנן זשוראוועל, תומר מבורך, בעז מיטלמן, נריה קליין, דוד קלר, חיים שרגא רוזנר,
אמיתי רניאל, אלי שטמפפר

תודות: חיים מאיר פינסון

© כל הזכויות שמורות לרב דניאל וולף

אלון שבות, תשס"ט

תוכן העניינים

5	הסכמה ממ"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א
6	הקדמת העורכים
8	הקדמת המחבר
	שיעורי פתיחה וסוגיות יסודיות
12	אבות ותולדות בטומאה
26	מעבירים ומגדירים
36	נבלת עוף טהור
50	ספק טומאה ברשות הרבים וברשות היחיד
	טומאת מת
69	טומאת מת וקבר
78	טומאת אוהל
101	דבר שמקבל טומאה אינו חוצץ
110	חרב כחלל
121	סוף טומאה לצאת
127	איסור טומאה לכהנים
	טומאת אוכלין וכלים
139	שיעור כביצה בטומאת אוכלין
145	הכשר אוכלין
156	מחשבה בטומאה
176	טמא ופסול
189	טומאת כלים
204	טומאת כלי חרס ותנור

שונות

220 נידה וזבה

236 פרה אדומה

260 תמימה לאדמימות

מחשבה והלכה למעשה

270 אופי הטומאה

275 טיסת כהנים מעל קברים

300 ביקורי כהנים במחנות ההשמדה

מפתחות

321 מפתח נושאים

328 מפתח התנ"ך

330 מפתח המדרשים

331 מפתח הש"ס ומפרשיו

342 מפתח הרמב"ם ומפרשיו

346 מפתח כללי

Aharon Lichtenstein
 48 Rechov Meginei Hagush
 P.O.B. 353
 Alon Shvut 90433

אהרן ליכטנשטיין
 רחוב מגיני הגוש 48
 ת.ד. 353
 אלון שבות 90433

ב"ה יום ד' לפ' ונסע אהל מועד
 כ"ו אייר תשס"ט

לכבוד מרנן ורבנן, לומדי תורה ומוקיריה,

לעונג, לשמחה, ולכבוד לי לתת המלצה אודות הספר המוגש בזה בפני ציבור אניני הטעם התורני, המתענגים על שילוב היקף ועומק, גמרא וסברא, ואודות מחברו – וזאת, דוקא מפני שעבור מי שזוכה, כמוני, לשהות במחיצתו ולשתף פעולה בעיסוק שוטף של ללמוד וללמד, כל המלצה מצדי מיותרת. כבר אתמחי גברא בספרו הראשון, "מנחה לאהרן", וכעת נשאו לבו ונדבה רוחו אותו להקים דבר, הלא הינו דבר ה' זו הלכה, על פי שני עדים, בתוספת "מנחה טהורה", על שלחן עולם התורה.

אתמחי הרב המחבר, הרב דניאל וולף שליט"א, מבחירי תלמידי ישיבת הר עציון לשעבר, אשר אף ישב על ספסל לומד תורה מפי מו"ח הגר"ד סלובייצ'ק זצ"ל ויצק מים על ידיו, והנמנה זה שנים רבות על צוות הר"מים של ישיבת הר עציון – אתמחי מזמן כשולט ומחדש במרחבי הסדרים העומדים במרכז הלימוד בעולם הישיבות, ואתמחי במיוחד במומחיות ייחודית במגזרים הנמצאים בצידי רשות הרבים, כקדשים וטהרות.

אתמחי בחתירה וצלילה לעיצוב יסודות ואתמחי בתנופה לליבון פרטים; ואתמחי במיוחד, כיך ה' הטובה עליו, בשילוב שתי המשימות. מי יתן ויזכהו הקב"ה להמשיך להרביץ תורה במרץ ובשלוה לאי"ט.

בברכת התורה והמצוה,

זניקן 10604

אהרן ליכטנשטיין

הקדמת העורכים

ספר זה, "מנחה טהורה", מורכב משיעורים שהועברו על ידי מו"ר הרב דניאל וולף שליט"א, במשך השנים תשס"ז-תשס"ח בישיבת הר עציון. תכלית השיעורים היתה העברת ידע בסוגיות יסודיות בסדר טהרות, ואכן – בסדרת השיעורים הזו נידונות רוב המסכתות בטהרות, למעט שתיים – נגעים ומקוואות. השיעורים סוכמו ונערכו על ידינו, עם ציונים והפניות, והוגהו ע"י חברינו בישיבה – יברכם ה' צב-אות. על רובם ככולם הוסיף הרב הערות והשלמות נרחבות, ובכך באו לכאן פנים חדשות. למותר לציין כי כל הספר, לרבות הערות השוליים, עבר את ביקורתו.

קדם לספר זה הספר "מנחה לאהרן" על סדר נשים, שהציג את הסוגיות הבסיסיות שבאותו סדר בצורה בהירה ומסודרת. כהמשך למסורת זו, ספר זה מסביר את הנושאים המרכזיים והעקרונות הלמדניים שבסדר טהרות, מתוך ניסיון להשיג בהירות והיקף. אך מעל הכל, השיעורים מהווים עיונים מעמיקים, בדרגה הגבוהה ביותר של למדנות. יש בהם התמודדות רצינית ומורכבת עם הסוגיות הנידונות; הררים רבים נעקרים בדפים אלו.

בניגוד לקודמו בסדרה, ספר זה עוסק בתחום שכבר בימי חז"ל מעטים היו לומדיו, כך שאין לנו לא בבלי ולא ירושלמי (למעט מסכת נדה, מסיבות ברורות), ואף בדורנו לא תפס את מקומו בתוך מערך הלימוד המקובל בישיבות. ממילא, עצם העיסוק המקיף והמעמיק בסדר טהרות מהווה חידוש משמעותי. יתירה מזאת, הצגה ברורה של נושאים אלו, באופן מסודר ושוטף – לא היו הדברים מעולם. אכן, החומר פחות מוכר מן הלימוד הרגיל, ובמידה מסוימת יותר מאתגר; אך דוקא משום כך, טרחנו להציג את הרקע הדרוש לכל נקודה ונקודה, ושאפנו לבהירות יוצאת דופן, כך שהספר יובן גם לאלה שחסרים רקע בענייני טהרות.

עם זאת, ללא ספק החידוש העיקרי שבספר זה הוא עצם התוכן, דהיינו חידושו של הרב וולף שליט"א על סדר טהרות. את דרכו בלימוד קיבל הרב משני רבותיו המובהקים – מרן הרה"ג יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל ומו"ר הרה"ג אהרן ליכטנשטיין שליט"א. הגישה הלמדנית הזו, השואפת אל הבנת העקרונות והמושגים שבסוגייה, מאפיינת את שיעורי

הרב באופן כללי, ואת הספר הזה בפרט. דרכו של הרב מצטיינת במיוחד בגין היצירתיות והמקוריות מחד, והמחויבות אל האמת מאידך. השילוב בין שני יסודות אלו – באופן בו הם אינם סותרים, אלא משלימים ומעשירים זה את זה – נדיר ומרשים, ומתבטא במלוא תפארתו במשנת הרב וולף שליט"א. יעיד על כך חיבור זה.

אנו מקדישים את הספר הזה לעילוי נשמת חברנו דוד רוטנשטרייך ז"ל, אשר נלקח מאתנו מוקדם מדי, והוא יושב על מקומו בבית המדרש יחד איתנו, בר לבב ונקי כפיים. ויהי כהרף עין; היינו הולכים – הלוך ודבר – והנה עלה בסערה השמים. יהי זכרו ברוך.

אסירי תודה אנו לרב וולף שליט"א עבור תורתו משיבת הנפש, ובמיוחד בסדר טהרות אשר תפס מקום סגולי וחיבי במשנתו. הרב היה מעורב בתהליך הכתיבה והעריכה, והקדיש מזמנו לעבור על הספר בסבלנות יוצאת מן הכלל. שגיאות מי יבין, וכמובן – כל טעות שתימצא בספר יש לתלות בנו. נסיים בתפילתו של ר' נחוניא בן הקנה: שלא יארע דבר תקלה על ידינו, ושלא נאמר על טמא טהור ועל טהור טמא. ומודים אנחנו לפניך ה', ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש.

העורכים

(כאן המקום להזכיר כי ההפניות בספר לתוספתא בטהרות הן למהדורתו המתוקנת של צוקרמאנדל, ולכן המעיין בתוספתא שנדפסה בש"ס וילנא בסוף מסכת נידה עלול לגלות שינויים, במיוחד בנוגע לחלוקת ההלכות.)

הקדמת המחבר

ספר זה הוא המשך לספרי הראשון – "מנחה לאהרן", העוסק בסוגיות המרכזיות בסדר נשים. למרות שמבחינות מסוימות ישנו מכנה משותף בין הספרים, מבחינות רבות ספר זה שונה מקודמו. הסוגיות המרכזיות בסדר נשים מוכרות היטב, ורוב תלמידי החכמים והלמדנים לא ימצאו חידושים רבים בספר הראשון. ספר זה על סדר נשים מיועד בעיקר בכדי לספק לתלמידים בתחילת דרכם בישיבות הגבוהות היכרות עם הסוגיות היסודיות ולסייע לתלמידים וותיקים יותר בסידור וארגון של החומר. את רוב הסברות שהעליתי בספר ניתן למצוא בספרות הפרשנות התלמודית הענפה שנכתבה במשך הדורות.

סדר טהרות, לעומת זאת, הריהו כספר החתום בפני לומדים רבים, וההיכרות של מרבית עולם התורה עמו היא שטחית מאוד. סדר טהרות אינו חלק מרצף הלימוד הקבוע ברוב הישיבות, ועל פי רוב מדלגים השיעורים על הסוגיות הקשורות בו גם כאשר נתקלים בהן במסגרת המסכתות הנלמדות. העובדות המציאותיות וכן ההלכות עצמן לוטות בערפל והן לעתים מסורבלות ומסובכות. דבר זה מונע מרבים להגיע אפילו לרמת הבנה בסיסית בענייני טהרות, שלא לדבר על רמות יותר מתקדמות של העמקה.

ההזנחה היחסית של סדר טהרות אינה חדשה. כבר התוספות בחולין (ק"ה ד"ה דתנן) רואים את ההיכרות עם סדר טהרות כדבר שאינו מובן מאליו אפילו לגבי האמוראים: "דמשניות אפילו דזרעים ודטהרות היו שגורות בפייהם כדפי' בפרק תולין". התוספות שם נזקקים לראיה מהגמרא במסכת שבת בכדי לבסס את ההנחה הזו ואינם מניחים אותה כדבר מובן מאליו. בסדר טהרות מורגש מאד החסרון ברצף ובהיקף של דברי הראשונים והאחרונים שממיהם אנו שותים ועל יסודותיהם אנו סומכים. החסר העצום בספרות זו מקשה על תלמידים ורבנים כאחד לגשת לסדר טהרות, כשספרות הפרשנות הרגילה דלה מאוד. יש אמנם כמה ספרים מצוינים של גדולי עולם בנושאי טהרות כגון: מקדש דוד, משנה אחרונה וסדרי טהרות, אבל לעומת סדרים אחרים הספרות עדיין דלה מאוד.

במספר לא קטן של תשובות ומאמרים הלכתיים שהתפרסמו בשנים האחרונות ועוסקים בנושאי טהרות (בעיקר טומאת כהנים) מצאתי טעויות גסות רבות, שהן פרי של ההזנחה היחסית של סדר טהרות בהיכלי הישיבות. הטעויות נבעו, כמעט בלי יוצא מן הכלל, מפסיקה על בסיס שו"ת ושאר ספרות ההלכה – שו"ע ונו"כ, בלי לדעת ולהבין את המשניות והסוגיות היסודיות. לימוד לקוי זה הביא לדימויי מילתא למילתא בין דברים שאינם דומים כלל.

הקורא ירגיש בשוני הגדול בין ספר זה לקודמו בעיקר בריבוי יחסי של סברות חדשות שלא הוזכרו, אפילו ברמז, בדברי הראשונים והאחרונים. אני מקווה שאין בין סברות אלו טעויות בולטות ובוטות מדי. גם עצם הסידור והליבון של ההלכות ושיטות הראשונים הבסיסיות היווה אתגר והישג מסוים, ואני מקווה שהקוראים יהנו ממנו וימצאו בו תועלת.

בכתבת הספר נעזרתי רבות בכלים החדשים שהעולם המודרני מספק ובכללם מאגרי המידע הממוחשבים של אוניברסיטת בר-אילן ושל חברת די. בי. אס. הבקאות הניכרת בהבאת מקורות "נידחים" אינה תמיד פרי של יגיע כפי והתמדה יתרה, אלא, פעמים רבות, תוצאה של שימוש נבון ויעיל בכלים הללו. כמו כן, נעזרתי באינציקלופדיה התלמודית שגם היא כלי עזר חשוב ביותר בלימוד סדר טהרות. שימוש בכלים אלו עוזר בכל לימוד תורני אבל הדבר נכון במיוחד בסדרים הפחות מוכרים, שבהם יש קושי להגיע לחלק מהמקורות הפזורים ברחבי הש"ס והפוסקים בלא סדר ורצף.¹ תודתי נתונה לאנשים שעמלו והשקיעו בכדי לפתח כלים חשובים אלו המסייעים להגדיל תורה ולהאדירה.

בשנים האחרונות, לצערי הרב, נשחק בציבור הדתי-לאומי מעמד לימוד הגמרא בכלל, ובפרט מעמד הלמדנות בשיטת וולוז'ין ובריסק. דרך זו בלימוד ינקתי מרשכבה"ג אביר התורה הגר"ד סולוביצ'יק זיע"א ויבלחט"א מו"ר הרה"ג אהרן ליכטנשטיין שליט"א. אני מקווה שספר זה ימחיש שלמדנות ברמה גבוהה ובשיטה המקובלת מרבתינו עדיין מתרחשת בין כותלי בית מדרשנו.

1 דוגמה מובהקת לכך היא הירושלמי ביומא (1:1) שדן בנבלת עוף טהור שבלעה כלב, שלמיטב ידיעתי לא הוזכר בספרות האחרונים.

את תחילת דרכי בשערי סדר טהרות עשיתי בלימוד עם ת"ח עוקר הרים – הרה"ג חיים אילסון שליט"א, שה' ינחם אותנו ואת משפחתו ושלא ידעו עוד צער. אין ספק, שלימודנו המשותף תרם לי רבות ועיצב את מחשבותי בנושאי סדר זה גם אם במשך השנים תפיסותי התפתחו והשתנו. אינני זוכר מה עלה בינינו ומה התפתח אחר כך, אבל ברי לי שחלק נכבד מהספר הוא מפרות תורתו ובהשראת לימודנו, במיוחד במסכתות שלמדנו יחד: כלים, פרה, טהרות, ידים, מכשירין ועוקצין. מאידך גיסא, אני בטוח שיש לו השגות רבות על הדברים שהעליתי בספר זה, הן בתוכן והן בצורת הניסוח, ועל כן לא הבאתי את הדברים בשמו גם כשמן הראוי היה לעשות כן. יהי רצון שנזכה לראות את חידושי יוצאים לאור עולם במהרה בקרוב ממש.

תודתי נתונה למו"ר שר התורה והיראה הרה"ג אהרן ליכטנשטיין שליט"א, שזכיתי ללמוד ממנו את רוב תורתי. בקיאותו העצומה, משנתו שהיא קב ונקי ושיעוריו הבהירים והמאורגנים להפליא תמיד יצרו אמות מידה וסטנדרטים שקשה לעמוד בהם. אם הבאתי לידי ביטוי חלק קטן ממה שניתן ללמוד ממו"ר בספר זה, יהיה זה הישג משמעותי. תמיכתו, תמיכת הרה"ג הרב יהודה עמיטל שליט"א ותמיכתם של שאר ראשי הישיבה והצוות החינוכי והניהולי בישיבת הר עציון, שבה אני לומד ומלמד זה כמעט שלשים שנה, תמיד היוו עבורי צור ומשען שממנו אני שואב את כוחותי.

בשנים האחרונות מתרחבת ספרות סיכומי השיעורים של ראשי ישיבה ותלמידי חכמים רבים. לעתים, יש טעם של החמצה ופספוס מסוים כיוון שהשיעורים לא נכתבו על ידי אותם גדולים עצמם אלא נערכו מתוך סיכומי התלמידים. פעמים רבות, נימה מסוימת של איכות וחדות חסרה בהעברת הדברים לכלי שני וממנו, והקורא מתרשם שאילו הדברים היו יוצאים בצורה ישירה מאת מגיד השיעור הם היו טובים יותר, בהירים יותר ומרשימים יותר. לא כך פני הדברים בקובץ הזה. התברכתי בתלמידים מצוינים להפליא שהוסיפו רבות לקובץ זה – העירו על קשיים בסברה, מצאו מקורות שלא הכרתי, חידדו ועזרו לי לחדד הרבה נקודות בעיתיות. נהייתי מאד ללמד אותם וללמוד מהם, והתרשמתי עמוקות מהישגיהם הלימודיים. אין ספק, שמאמצייהם וכישרונם הרב הוסיפו יותר מנופך לקובץ זה. החבורה שעבדה ועמלה על קובץ זה – יעקב קארפ, שלמה צוקר ובן ציון למפל, היא חבורה של בחורים מוכשרים ביותר, עמלים בתורה וספוגים ביראת שמים, ואני תפילה שה' יצליח דרכם ויברכם בכל טוב.

תודה והערצה מיוחדת לרעייתי האהובה סוזן, שרחוק מפנינים מכרה. נודעה בשערים כגומלת חסד שאין לה שיעור למעלה, גומלת טוב ולא רע כל ימי חייה. תמיכתה בי ובמשפחתנו, בכל המובנים, פחות ידועה ברבים וגם בעבור זה לא יכבה בלילה נרה. מפרי כפיה נטעה כרם, וקובץ שיעורים זה הוא חלק קטן מענבי כרמה. הקב"ה יזכנו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה, גמילות חסדים ויראת שמים.

להבדיל, מודה אני לבורא עולם שזיכני ושם חלקי להיות מהעומדים בבית ה' בלילות, ולא רק בבתי מדרשות שבחוצה לארץ אלא אף בארץ חמדה נחלת צבי. יהי רצון שיעלה קובץ זה לרצון לפניו כקטרת וכעלות "מנחה טהורה" כהבטחתו (עי' מנחות קי.), ונזכה לראות ולהראות בהר קדשו ולאכול מן הזבחים ומן המנחות במהרה בימינו.

בברכת התורה,

דניאל וולף